

FENOMENOLOGINĖS PRIEIGOS PRIE KONTEKSTO PROBLEMA HUSSERLIO PASYVIŲ IR AKTYVIŲ SINTEZIŲ ANALIZĖSE

Ignas Šatkauskas

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: ignas.satkauskas@fsf.stud.vu.lt

Santrauka. Dabartiniuose fenomenologiniuose dėmesio tyrinėjimuose dėmesio struktūra aprašoma kaip trimatė temos, konteksto ir ribos sąranga. Tai liudija, kad buvo atsisakyta dėmesį mąstyti tik temizacijos rakursu. Dėmesys imtas suvokti kaip visą sąmonės lauką organizuojanti galia. Šitaip išplėtus dėmesio sampratą fenomenologijoje buvo siekta į pirmą vietą iškelti dėmesio temos konteksto reikšmę, arba kiek tai, kas nėra dėmesio tema, veikia šios temos suvokimą ir kokia yra šios organizacijos reikšmė.

Šiame straipsnyje tiriamas Husserlio „Pasyvių ir aktyvių sintezių analizėse“ pateikiamas fenomenologinis dėmesio temos ir konteksto aprašymas, kuriame įtvirtinama nuostata apie dėmesio temos ir konteksto struktūros universalumą. Teigiama, kad, nuosekliai laikantis šios nuostatos, kyla problema siekiant temizuoti kontekstą tiesiogiai kaip fenomenologinių tyrimų objektą ir tai lemia konteksto neapibrėžtumą. Konteksto neapibrėžtumas įneša šį neapibrėžtumą į bet kokią suvokimo aktą, kiek jis vyksta kokiam nors kontekste.

Pagrindiniai žodžiai: Husserlis, dėmesys, kontekstas, temizacija

Siekiant filosofškai mąstyti konteksto fenomeną ir iškelti jį į proto šviesą, neišvengiamai kontekstas turi tapti dėmesio tema. Tačiau ar tai, kas yra dėmesio tema, vis dar yra kontekstas? Juk veikiau kontekstu tapta tai, kieno fone yra mąstomas konteksto fenomenas. Kyla klausimas, ar konteksto fenomenas apskritai gali būti mąstomas? Ar kontekstas gali būti filosofinių tyrinėjimų objektas? Juk jei filosofas temizuoja kontekstą, kitaip tariant, mąsto konteksto fenomeną tiesiogiai, siekia išgryninti, izoliuoti esminę konteksto duotį ir tuomet mėgina atskleisti jo esmę, jis susiduria su paradoksu, nes, siekdamas tirti kontekstą tiesiogiai, išleidžia iš akių tai, ką tyrinėja.

Siūlosi kita išeitis – mėginti kontekstą tirti netiesiogiai. Kaip tai įmanoma? Tenka (1) leisti į bet kokio dalyko apmąstymą, ieškoti atsakymo į bet kokią (filosofinį ar ne) klausimą ir to tyrimo metu ieškoti konteksto apraiškų: kaip jis veikia klausimo tyrimą ir kokia yra konteksto reikšmė priklausomai nuo konkrečios tyrimo temos; arba (2) ieškoti kokios nors ypatingos mąstymo temos, kurią plėtojant konteksto fenomenas atsiskleistų aiškiausiai. Pirmoji alternatyva netinkama, nes tektų rinktis temą iš begalybės temų, todėl tikimybė, kad būtent tos temos plėtotėje pasirodys kas nors esminga apie kontekstą, yra pernelyg maža. Antruoju atveju kyla abejonė, ar įmanoma

tokią ypatingą temą rasti. Ir vis dėlto kas, jei ši tema būtų dėmesys ir pati temizacija, manant, kad nuodugniai pažinus temizaciją, turėtų būti suvokta (kaip temizacijos riba) ir bent viena konteksto riba? Ta skirties vieta, kurioje dėmesio tema baigiasi ir prasideda jos kontekstas. Fenomenologiškai ištyrus konteksto ir temos ribojimosi atkarpą, yra įmanomas ir netiesioginis fenomenologinis konteksto sandaros aprašymas žvelgiant bent jau iš temizacijos atodairos taško. Taip tarsi savaime ir buvo daroma ligšiolėje fenomenologijoje, šiuo keliu ėjo tiek Husserlis, tiek jo mokinys Gurwitschius, tiek pastarojo sekėjas Arvidsonas, kuris, beje, teigia, kad tuo pačiu keliu ėjo visa psichologinių dėmesio tyrinėjimų tradicija (Arvidson 1998). Arvidsonas minėtame straipsnyje „Fokusuojantis į kontekstą: paralelės tarp dėmesio psichologijos ir mokslo filosofijos“ (1998) turėtų nurodyti į konteksto temizacijos problemą, tačiau autorius šią problemą visiškai ignoruoja. Tai raiškus pavyzdys, kaip po Husserlio ėjusioje dėmesio fenomenologijoje dėmesio kaip temos ir konteksto struktūros buvo aprašinėjamos neatsižvelgiant į fenomenologinės prieigos prie konteksto problemą. Ir vis dėlto fenomenologai mąstydami apie dėmesį tiesiog savaime buvo traukiami visų pirma aprašinėti temizaciją, o paskui, remiantis temizacijos samprata, savo dėmesį atgręžti į kontekstą, temizuoti tai, kas netemizuojama. Pasak Arvidsono, fenomenologiniams dėmesio tyrimams būdinga teikti pirmenybę kontekstui, o psichologiniams – dėmesiui (Arvidson: 2013, 200).

Šiame straipsnyje vartojama konteksto sąvoka, kuriai teikiama dėmesio temos fono reikšmė, tokia reikšmė nebuvo vartojama paties Husserlio. Nepaisant to, straipsnyje ši filosofema vartojama tokia

reikšme todėl, kad šiam dalykui nuskaiti Husserlis vartojo įvairius terminus, pavyzdžiui, „antrasis planas“ ar „fonas“, tad siekiant vieningos dalyką žyminčios sąvokos prireikia jos ieškoti vėlesniuose fenomenologiniuose darbuose. Konteksto filosofema dėmesio temos fono reikšmė nusistovėjo pagrindiniuose XX amžiaus pabaigos ir XXI amžiaus fenomenologiniuose darbuose apie dėmesį, parašytuose dabartinių fenomenologinių dėmesio tyrinėjimų pradininko Arvidsono (1998; 2006; 2013; 2014), tačiau kadangi šiame straipsnyje siekiama užklausti fenomenologinę konteksto kaip temos fono tyrimo galimybę, šios sąvokos vartojimas gali pasirodyti problemiškas visų pirma dėl to, kad šia reikšme konteksto kaip dėmesio temos fono sąvoka neturi tokio plataus konteksto fenomenologiniame diskurse lyginant, tarkime, su Husserlio vartota horizonto sąvoka. Vis dėlto horizonto sąvoka nėra tinkama dalykui, kuris straipsnyje vadinamas kontekstu, nes tiek vidinis, tiek išorinis horizontas sąlyginai yra „toliau“ nuo duodžių, tiesiogiai relevantiškų temos išryškėjimui iš „artimiausios“ aplinkos. Tai matyti iš Husserlio vidinio bei išorinio horizonto apibrėžimų (Husserl 2001: 43–44), kai prie jų pridėdama esminę įžvalgą, leidžianti skirti dėmesio temos kontekstą nuo vidinio ir išorinio horizontų. Husserlis teigia:

Besitęsiant kiekvienam jusliniam stebėjimui, protencija turi besitęsiančių anticipacijų išpildymo formą. Taip sakant, iš visų indikatyvių horizontų sistemų kai kurios indikatyvios linijos yra nuolat aktualizuojamos kaip tai, ko tikimasi; pastarosios yra tolydžiai išpildomos aspektais, kurie determinuojami atidžiau. (ibid.: 44)

Taigi horizontas yra platus kartu su tiesiogine percepcija duotų patyrimo galimy-

bių laukas, kuriame determinuojamos ir nuolat išpildomos specifškai juslinio stebėjimo temizacijai reikšmingos indikatyvios anticipuojamos patirties klotys. Šios klotys reiškiasi, yra aktualizuojamos kaip išskirtinės, kitaip sakant, favoritės, duotos „arčiau“ ir patiriamos atidžiau nei visos kitos „horizontų sistemos“. Tai ir yra tai, kas vėlesnėje fenomenologijoje imta vadinti teminiu lauku (Gurwitsch 2010) ir kontekstu (Arvidson 1998; 2006; 2013). Išorinis horizontas, kaip tuščių, nenumatytų ir tik galimai išpildomų patyrimo galimybių laukas, yra gerokai „toliau“ nuo dėmesio temos sprendžiant iš to, kiek intensyviai sąmonė yra užsiėmusi išorinio horizonto suvokimo palaikymu ir kiek – dėmesio temos patyrimo palaikymu; kontekstui tenka nedaug mažiau intensyvumo nei temai, tačiau gerokai daugiau nei išoriniam horizontui. Skirtingai nuo vidinio horizonto, kuris yra duotas per tiesioginės juslinės patirties teikiamą nuorodą, pavyzdžiui, žvelgiant iš vienos pusės į stalą, šis stalo profilis nurodo į kitą, tiesiogiai nematomą, bet vis dėlto duotą stalo pusę; kontekstas yra duotas tiesioginėje juslinėje pagavoje kaip tai, kas sudaro artimiausią ir dėmesio temos patyrimui reikšmingiausią aplinką. Iš horizontų sistemų anticipuojamos patirties klotys išpildomos, kai patirtyje tampa dėmesio temos kontekstu. Šis procesas, visų pirma, remiasi artimiausiu jusliniu dėmesio temos stebėjimo kontekstu, tarkime, numatoma esant kitą stalo pusę remiantis tuo, kad matomas atstumas nuo regimo stalo krašto ir kambario sienos. Kambario siena regima, tad yra duota tiesiogine jusline pagava. Ten kur sieną ima užstoti stalo kraštas, nėra suvokiama, kad siena „suau-ga“ su stalu. Juslinė pagava aptinka erdvę tarp stalo krašto ir sienos ir tai virsta nuo-

roda, per kurią prezentifikuojasi neregima stalo pusė. Kita vertus, siena taip pat nurodo į kitą savo pačios pusę ir lauką už jos, ir platų pasaulio horizontą, tačiau tai jau nebėra stalo stebėjimo kontekstas. Siena yra stalo stebėjimo kontekstas tol, kol nurodo į galimus stalo patyrimus, kol patyrimo yra „artima“, reikšminga stalo stebėjimui, kaip teigtų Gurwitschius, su tema siejasi reikšmės santykiais (Gurwitsch 2010: 312).

Šiame straipsnyje tiriama Husserlio dėmesio aprašyme *Pasyvių ir aktyvių sintezių analizėse* (toliau – *Analizės*) (2001) pasirodžiusi dėmesio temos ir konteksto santykio prielaida, kurios perėmimas sudarė palankias sąlygas vėlesniems fenomenologiniams dėmesio konteksto dimensijos tyrinėjimams, tačiau kartu atvėrė šiuos tyrinėjimus probleminiam klausimui: kaip įmanoma temizuoti kontekstą? Prieš atsakant į šį klausimą, būtina klausti, koks buvo Husserlio pasiūlytas šios problemos sprendimas? Husserlio atsakymas išsiplėtojo į pasyvių ir aktyvių laikinių sintezių analizės, o Husserlio sekėjai, plačiau tyrinę dėmesio temos ir konteksto dimensijas, judėjo kitomis kryptimis: Gurwitschius atsisakė sieti teminio lauko ir laiko problematiką (Gurwitsch 2010: 316), o Arvidsonui rūpėjo gurvicišku požiūriu aiškinti kognityvinių mokslų atradimus (1998; 2006; 2013; 2014), tad jo dėmesio tyrinėjimai, kurie vis dar yra naujausi ir išsamiausi fenomenologiniai dėmesio tyrinėjimai, tolo nuo laiko problematikos. Keliant klausimą apie fenomenologinio dėmesio konteksto tyrimo galimybę, taip pat būtina klausti, ar dėmesio temos ir konteksto skirtis yra tik prielaida ar, priešingai, šią skirtį Husserlis pakankamai įtvirtino dar iki *Analizių*? Ar ši skirtis laikytina vienu huserliškos sąmonės sampratos pamatų, kurių jau nebereikia grįsti?

Taigi, pirmasis po Husserlio sutelkti fenomenologinį žvilgsnį į dėmesio temos kontekstą mėgino Aronas Gurwitschius. Jo dėmesio tyrinėjimai atskleidė dėmesio sandarą, kuriai aprašyti prireikė dėmesio temos, teminio lauko ir ribos skirčių. Teminis laukas, kuris dabartinėje fenomenologijoje vadinamas tiesiog kontekstu, Gurwitschiaus dėmesio sampratoje su dėmesio tema siejamas reikšmės santykiais (Gurwitsch 2010: 302, 312–316). Teminį lauką sudaro temizacijai reikšmingos netiesioginės intencionalios duotys. Gurwitschius, žvelgdamas iš temizacijos perspektyvos per šią reikšmės santykių prieigą, plėtoja fenomenologinį teminio lauko (konteksto) aprašymą. Tačiau jis neatkreipia dėmesio į tai, kad jo pastangai aprašyti teminį lauką (kontekstą) kaip tyrimo temą galioja tas pats principas: tai, kas temizuota, jau nėra kontekstas. Pats Gurwitschius aiškiai suvokė temos ir teminio lauko struktūros universalumą (ibid.: 316), tačiau netaikė to kaip principo savo paties fenomenologinei prieigai prie tyrimo temos.

Šią prieigą toliau plėtojo Gurwitschiaus mokinyšs Svenas P. Arvidsonas. Jis fenomenologinį dėmesio modelį pakeitė į dėmesio sfairo teoriją, įtraukdamas tris dimensijas – suteikdamas gelmę Gurwitschiaus sąmonės lauko sampratai. Arvidsono dėmesio samprata nutrina ribas tarp sąmonės ir dėmesio, dėmesio sfairas apima visą sąmoningą veiklą. Tačiau Arvidsonas lygiai taip pat kaip Gurwitschius netaiko temos ir konteksto struktūros universaliai, t. y. savo paties žvilgsniui į tyrimo objektą, kai mėgina fenomenologiškai aprašyti konteksto dimensiją. Tai vaizdu iš jau minėto Arvidsono straipsnio pavadinimo (1998), o jo monografijos *Dėmesio*

sfairas. Kontekstas ir riba (2006) skyriuje apie kontekstą šią problemą mena tik vienas sakinyš: „Be to, kontekstą išskėlus į dėmesį, šis dėmesio vaizdas pasidaro keblus, nes, be „fokusuoto“, dabar duota ir „nefokusuota“ (Arvidson 2006: 28). Šioje vietoje kyla klausimas, ar fokusuojantis į kontekstą kontekstas gali išlaikyti tik jam būdingą buvimą reikšmingu fokusavimui – si į kažką kitą, kartu nebūdamas tai, į ką fokusuojamasi? Ar nuoseklu laikyti temos bei konteksto struktūrą universalia bet kokiems sąmonės aktams ir teigti, kad temizavus kontekstą „nefokusuota“ lieka nefokusuota?

Išvelgę šią esminę dėmesio konteksto mąstymo problemą, turime paklausti: ar tai, kad po Husserlio šios problemos neišryškino konkrečiai dėmesį tyrinėjantys Gurwitschius ir Arvidsonas, reiškia, kad esama nenuoseklumo jų dėmesio sampratoje?

Žvelgiant dėmesio temos – konteksto struktūros universalumo bet kokiai temai rakursu, fenomenologiniuose dėmesio tyrinėjimuose neišvengiamai kyla klausimas, kuris turi lemiamą reikšmę tam, kaip bus aprašomas kontekstas: kaip įmanoma konteksto temizacija? Kartu kyla klausimas, ar pagrįsta ieškoti problemos, kylančios Gurwitschiui ir Arvidsonui aprašant dėmesį, paties Husserlio dėmesio sampratoje? Kitaip tariant, ar ir kaip įmanoma adekvačiai žvelgti į Husserlio dėmesio sampratą iš Gurwitschiaus perspektyvos? Gryną fenomenologiją apmąstyti tuo pačiu turint omenyje *Gestalt* psichologijos siūlomas nuostatas? Kad įmanoma, įrodo Arvidsonas, būtent tai ir teigdamas daręs kaip vieną pagrindinių monografijos apie dėmesio sfairą uždavinių (Arvidson 2006: 86). Monografijos 4 skyrius skiriamas

gurviciškam *Analizių* skaitymui. Naujesniame straipsnyje Arvidsonas teigia, kad „Gurwitschiaus palikimo reikšmė yra Husserlio fenomenologijos ir *Gestalt* psichologijos bendrų nuostatų įtvirtinimas.“ (Arvidson 2014: 147) Kita vertus, ir pačiam Husserliui rūpėjo psichologijos raida ir kaip į fenomenologiją reaguoja psichologai. Tai vaizdu iš Husserlio rašyto įvado angliškam *Idėjų* vertimui (Husserl 1983: xviii). O dėmesys, ką jau puikiai suvokė Husserlis rašydamas *Idėjas* (ibid.: 226), buvo ir yra viena pagrindinių psichologijos tyrinėjimų krypčių, kuriai, anot jo, visada stigo intencionalumo dalmens, nes bet koks dėmesys yra „pamatinė intencionalumo *species*“ (ibid.).

Tenka dar kartą grįžti prie Husserlio fenomenologijos ir išsiaiškinti, ar jau husserliškoje dėmesio sampratoje būta šios prieigos prie konteksto problemos ir koku būdu ji sprendžiama.

1. Fenomenologinė prieiga prie dėmesio temos ir konteksto Husserlio *Pasyvių ir aktyvių sintezių analizėse*

1931 metais rašytame *Idėjų* vertimo į anglų kalbą įvade Husserlis iš kelių dešimtmečių perspektyvos reflektuoja savo paties darbus bei atgarsius, kuriuos, ypač psichologijoje, sukėlė fenomenologinės nuostatos nuo 1913 metų, kai pasirodė pirmasis *Idėjų* tomas. Čia Husserlis būdingai lygina save su keliautoju, atrandančiu naują žemyną tam, kad paliktų jį kultivuoti kitoms kartoms (Husserl 1983: xix). Ryškus to pavyzdys yra ir dėmesio fenomenologija. Išsamios dėmesio fenomenologijos reikmę Husserlis numatė pirmajame *Idėjų* tome (ibid.: 226). Tačiau pats šios reikmės *Idėjose* nesiėmė įgyvendinti, palikdamas

vėlesniems tyrinėjimams. Šiandien pasakyti, ar jau turime patenkinamą dėmesio fenomenologiją, yra keblu. Viena vertus, Husserlio plačiai tyrinėtos horizontų ir laikinių sintezių problematikos sietinos su dėmesio temos ir konteksto samprata, nors visiškai jų tapatinti nederėtų; Husserlis turėjo įtakos formuojantis fenomenologinių dėmesio tyrinėjimų tradicijai, kurios priešakyje yra Gurwitschius ir Arvidsonas vien dėl to, kad būtent dėmesiui skyrė didelės apimties veikalus; taip pat dėmesį tyrinėjo ir dialogą su Gurwitschiumi palaikė Merleau-Ponty (2012), tačiau tam neskyrė atskiros didesnės veikalo; Bernhardas Waldenfelsas yra pateikęs fenomenologinę dėmesio kaip atsako svetimybės ištikčiai aprašą *Svetimybės fenomenologijoje* (2011), taip pat atskirtą veikalą *Dėmesio fenomenologija (Phänomenologie der Aufmerksamkeit)* (2004); kita vertus, dar ir šiandien fenomenologas galėtų paklausti, kaip 2004 metais klausė Natalie Depraz (Depraz 2004: 5): kur yra Husserlio *Idėjose* numatyta dėmesio fenomenologija? Depraz, rašydama straipsnį XXI amžiuje, puikiai žino platų fenomenologinį kontekstą, gaubiantį horizonto sąvoką, tačiau vis vien klausia, kur yra dėmesio fenomenologija? Kodėl? Todėl, kad yra skirtumas tarp dėmesio temos, šios temos artimiausio konteksto ir horizonto problematikos. Žinoma, tiek, kiek dėmesio tema esantis objektas ir jo kontekste besireiškiantys objektai užstoja kitus, toliau esančius objektus, tiek tema ir kontekstas yra horizontas, tačiau, skirtumas tarp jų yra toks, jog tema ir jos kontekstas yra ne vien horizontas ar daugiau nei horizontas. Tema ir jos kontekstas, pasak Husserlio, yra duoti privilegijuotu būdu lyginant su horizontų sistemomis (Husserl 2001: 44). Norint

kalbėti konkrečiai apie konteksto tyrimo problematiką, tenka atsiriboti nuo horizonto problematikos, vis dėlto išlaikant ją omenyje kaip platesnį, paribinį fenomenologinių tyrimų lauką.

Idėjose Husserlis atskyrė eidetinę išvalgą nuo individualaus esinio patirties, demonstruodamas, kaip eidetinė išvalga, padedama vaizduotės, yra nepriklausoma nuo jausmo (Husserl 1983: 16), o šią nepriklausomybę jis dar kartą tvirtino *Analizėse* parodydamas, kaip sąmonė gali laikytis klaidingų, patirties paneigiamų anticipacijų valingu sprendimu (Husserl: 2001, 66). Husserlis *Idėjose* formuluoja fenomenologinės redukcijos metodo sampratą – tai natūralios nuostatos pasaulio atžvilgiu sulaikymas. Pasak jo, šis *εποχή* nepaneigia realaus pasaulio egzistavimo, tačiau atsiriboja nuo filosofinių teorijų užduotų prielaidų apie pasaulį ir šio pasaulio interpretacijų, kurios kyla iš *filosofinio* natūralaus pasaulio skirtingumo nuo to, kaip jis įprastai suvokiamas, absoliutinimo (ibid.: 129). Taigi pirmiausia susilaikoma nepriėmus prielaidos, kad natūralus pasaulis yra iš esmės kitoks, nei jis reiškiasi sąmonei. „Tai, kas čia esminga, yra įrodymas, kad fenomenologinė redukcija, kaip natūralios nuostatos suskliautimas, [...] yra imanoma, ir įrodymas, kad ją įvykdžius tai, kas lieka, yra absoliuti arba transcendentaliai gryna sąmonė [...]“ (ibid.: 130) Taigi tai, kas reiškiasi grynai fenomenologinei sąmonei, atlikus fenomenologinę redukciją, yra natūralus pasaulis. Husserlis iš to išplėtojo eidetinės fenomenologijos principą – tai, kas reiškiasi grynai fenomenologinei sąmonei kaip objektas, ir yra to realiai egzistuojančio objekto esmė. Toliau *Idėjose* Husserlis pabrėžia, kad fenomenologinė redukcija kartu su visomis praktinėmis ir

aksiologinėmis sąmonės veiksenaomis suskliaučia ir visą kultūrinį pasaulį, vertybes, religijas, įstatymus, menus, mokslus ir t. t. (ibid.: 131). Tačiau įsigilinęs į tai, kas lieka neredukuota atlikus *εποχή*, Husserlis pamato, kad lieka ne tik gryna fenomenologinė sąmonė, bet ir sąmonės nukreiptumas į *cogitatum*, išlieka stabili sąmonės intencionalumo sandara (ibid.: 132). Tokiame kontekste *Idėjose* Husserlis susieja intencionalumą su dėmesiu bei tvirtina esant reikmę formuluoti sistemiskai nuoseklią dėmesio fenomenologiją (ibid.: 226). Nes, pasak jo, „yra esmingas sąryšis tarp dėmesio ir intencionalumo: bet koks dėmesys yra ne kas kita, kaip pamatinis intencinių modifikacijų pobūdis.“ (ibid.) Pabrėždamas, kad dėmesys yra *pamatinis* intencionalumo pobūdis, Husserlis leidžia nutuokti, kad dėmesiui (temai ir kontekstui) derėtų teikti pirmenybę kalbant apie intencionalumą. Intencionalumo struktūros stabilumas atsikartoja *Analizėse* kaip dėmesio temos intencionalumo ir konteksto intencionalumo skirtis, nepaisant kurios šis stabilumas išlieka.

Taigi, jau išsamesnės fenomenologinės dėmesio temos ir konteksto sampratos Husserliui prireikia *Pasyvių ir aktyvių sintezių analizėse* (2001). *Analizių* tekstas sudarytas iš Husserlio skaitytų paskaitų 1920–1921, 1923, bei 1925–1926 metais. *Analizės* užima vidurio poziciją Husserlio darbuose tiek chronologiniu, tiek konceptualiniu požiūriu (Steinbock: 2001, xvi). Pagrindinis *Analizių* tikslas – aprašyti universalią transcendentalinę mąstymo logiką, kuri būtų ne tik formalaus samprotavimo (kaip „*Loginiuose tyrinėjimuose*“), o bet kokio mąstymo apskritai bendroji sąranga ir teorinių mokslų pagrindas. Čia pasirodo ir Vakarų mokslų krizės analizės

užuominų (Husserl 2001: 4–5). *Analizių* paskata paties Husserlio vėliau įvardyta *Europos mokslų krizėje*: „Tikrojo filosofinės sistemos idealo ir tikrojo metodo paieška tampa istorinių filosofinių judėjimų varomąja jėga.“ (Husserl 1970: 12)

Siekdamas kuo pamatiškiau mąstyti transcendentalinės logikos principus, Husserlis leidžiasi į kalbos kaip reikšmės teikimo analizę, kurioje visų pirma pasirodo, kad *reikšmės teikimo aktai turi tą pačią struktūrą kaip dėmesio telkimo aktai*. Lygiai taip ir šiame straipsnyje vartojamai konteksto sąvokai teikiama reikšmė kartu telkiant dėmesį į tai, kaip reiškiasi pats aprašomas dalykas. Kitaip tariant, ieškodamas, kas pirmapradiškai bendra tarp kalba samprotaujančios sąmonės ir sąmonės apskritai, tarp sprendimo protu ir juslinio stebėjimo, Husserlis atskleidžia, kad sąmonė, teikdama reikšmę sąvokoms, steigia domėjimosi struktūrą, sąmonė, užsiėmusi reikšmės teikimu, yra susidomėjusi sąmonė. „Normaliame diskurse žodis kreipia nuo savęs reikšmės link, tai yra žodis kreipia dėmesį. Žodis-ženklas, kai jis pats nėra domėjimosi dalykas, tarnauja tam, kad atkreiptų dėmesį į reikšmę kaip į kažką, kas rūpi ego.“ (Husserl 2001: 27) Vedamas bendrųjų transcendentalinės logikos išsklaidos tikslų, Husserlis turi imtis fenomenologinio dėmesio kaip esminio patirties elemento struktūros aprašymo. Jam prireikia ne tik aprašyti dėmesio temizacijos sritį, bet ir atriboti ją nuo kitų sąmonės veiklos sričių, visų pirma, nuo antrojo plano patirties – konteksto. Preliminarius šios struktūros apmatas jis pateikia kaip pirmojo plano patirties (temos) ir antrojo plano patirties (konteksto) skirtį (ibid.: 19). Šioje vietoje Husserliui taip pat atsiveria visas jo užmojo mastas, nes

įvedus skirtį tarp temos ir konteksto, turint omenyje visas šios skirties pasekmes tą pačią struktūrą turinčių kalbos kaip reikšmės teikimo aktų teorijai, jam iškyla uždavinys fenomenologiškai aprašyti pasyvių ir aktyvių sintezių žaismą suvokimo procesuose. Kaip patį dėmesį Husserlis laikė ne tik viena iš intencionalumo *species*, bet pamatine intencionalumo forma, taip ir dėmesio temos bei konteksto skirties ribojamos sąmonės sritys laikytinos intencionalumo *sub-species*. Husserlis leidžiasi prie pagrindų: pasyvių suvokimo sintezių, kurios, kaip pasirodo antrajame *Analizių* skyriuje, gryniausiu savo pavidalu yra sąmonės trukmės patirtys, taigi laikinės sąmonės patirtys (ibid.: 44). Būtent *Pasyvių sintezių* vardu šios Husserlio paskaitos tapo žinomos filosofijos istorijoje. Šiame straipsnyje apsiribojama pasyvios anticipacijos ir patyrimo laikinės sintezės analize antrajame skyriuje, nes ji ryškiausiai atspindi konteksto temizacijos problemos padarinius Husserlio samprotavimo eigai.

Visa tiesiogiai neduota patyrimo sritis Husserlio įvardijama kaip pasyvių laikinių sintezių sritis. Šis pasyvumas sudaro pamatą aktyviai sąmonės veiklai. Aktyvi sąmonės veikla suponuoja jau iš anksto duotą pasyvios patirties dimensiją (Husserl 2001: 276). „Dėmesio nukreipimas yra tiltas į veiklą, arba šis tiltas yra veiklos pradžia ar *mis en scene*, ir tai yra būdas, kuriuo sąmonė nuolatos yra palaikoma tam, kad veikla progresuotų. Bet kokia tikra veikla vykdoma lydimą dėmesingumo.“ (ibid.) Taigi pasyvi sąmonės veikla, susijusi su tiesiogiai neišidėmėta patirties sfera, savo pasyvumą atskleidžia kaip grynai reaktyvią būklę, išsėtęsusią santykiyje su nepakankamai ryškia dalykų duotimi, kad būtų temizuota dėmesiu. Matyti, kad

Husserlio dėmesio samprata pasižymi aktyvaus, endogeninio dėmesingumo primatu, jis dėmesį vadina sąmonės veržimusi patirti, sužinoti vis daugiau apie dominantį dalyką (ibid.: 289). Nuosekliai atlikus fenomenologinę redukciją ir nepriekaištingai jos laikantis, tai, kas renkamasi temizuoti ir yra stebima kaip sąmonei duotas reiškinys, priklauso nuo valingo grynios fenomenologinės sąmonės apsisprendimo ir nuoseklaus, kiekvieną žingsnį reflektuojančio bei aprašančio šios sąmonės judėjimo. Tai kartu yra ir vienas iš bruožų, kuomet fenomenologinė nuostata skiriasi nuo kasdienės natūraliosios nuostatos, nes natūraliojoje nuostatoje ištraukus į veiklą santykis su dalykais nėra toks deskriptyviai dalykiškas ir nuoseklus. Tuomet ir dalykai dėmesį traukia nevalingai, egzogeniškai. Nors Husserlis *Analizėse* taip pat siekė apibrėžti ir pasyvaus, afektinio sąmoningumo veikseną (ibid.: 277), tačiau net ir tuomet, aprašant afektuotą, paveiktą, nevalingai patrauktą sąmonę, pats išsamaus fenomenologinio aprašymo reikalavimas vertė Husserlį nuosekliai bei endogeniškai temizuoti struktūrines šios afektuotos sąmonės veiklos dalis.

Taigi dėmesys kaip temizacija ir kontekstas *Analizėse* atsiduria pasyvumo ir aktyvumo sandūroje, yra mąstomas grynųjų laikinių sintezių atžvilgiu. Šiuo požiūriu Husserlio pozicija skiriasi nuo Gurwitschiaus, nes pastarasis teigia, esą, „konteksto fenomenas negali būti paaiškintas subjektyvaus ar fenomenalaus laiko sąvokomis.“ (Gurwitsch 2010: 316) Tai tiesiogiai plaukia iš bendrosios Gurwitschiaus nuostatos: dalykai įsidėmi, nes jie yra savaime ryškūs, išsiskiriantys iš konteksto ir ši tvarka nėra primetama sąmonei, o yra duota pasaulyje autochto-

niškai, kaip išorinė, savaiminė patyrimo srauto savybė. Husserlio strategija atrodo patikimesnė, nes tuomet jam nereikia tiesiogiai temizuoti konteksto dimensijos, o Gurwitschius, atsisakęs laikinių sintezių, privalo temizuoti konteksto dimensiją kaip tyrimo temą skyriuje „Teminis laukas“ (ibid.: 301–365) ir tuo atveria savo poziciją kritikai konteksto temizavimo problemos pagrindu.

Husserlio minties posūkis į eidetinę fenomenologiją jo sekėjų buvo vertinamas prieštaringai. Merleau-Ponty šiame Husserlio minties raidos etape išvėlgė posūkį idealizmo link. Fenomenologinio metodo raida vyko ties klausimu, kiek plačiai apima redukcija ir kas lieka po jos. Merleau-Ponty požiūriu, „[d]idžiausia redukcijos pamoka – pilnos redukcijos negalimumas.“ (Merleau-Ponty 1980: 100) Husserlis manė, kad atlikus fenomenologinę redukciją lieka gryna sąmonė, o svarbiausia Merleau-Ponty idėja – neredukuojamas taip pat lieka ir savas kūnas, ir būtis pasaulyje. Į šį „vidinį“ fenomenologų ginčą dėl redukcijos metodo apimties įsitraukė ir Gurwitschius. Jis kritikavo Merleau-Ponty nuostatą: „Merleau-Ponty neišvystė suvokimo fenomenologijos visa transcendentaline prasme todėl, kad jo egzistencialistinės nuostatos neleido jam atlikti radikalios fenomenologinės redukcijos.“ (Gurwitsch 2010: 165)

Tačiau dar iki formuluodamas savąją suvokimo teoriją Merleau-Ponty išryškina fenomenologinės dėmesio sampratos reikšmę fenomenologinio metodo apskritai pranašumui prieš empiristines bei intelektualistines metodologijas.

Merleau-Ponty pradeda *Suvokimo fenomenologiją* kritikuodamas empiristinę sensualistinę suvokimo sampratą, pasak

kurios, suvokimas susideda iš atskirų išpūdžių kaip patyrimo vienetų. Anot Merleau-Ponty, patyrimo niekada nėra duotas izoliuotas ko nors išpūdis kaip patyrimo vienetas. Argumentuodamas šią poziciją, Merleau-Ponty perima Gurwitschiaus sąmonės lauko idėją. Tai patvirtina citata: „Suvokiamas „kažkas“ visada yra kažko kito viduryje, visada priklauso „laukui“. Iš tiesų homogeniška vietovė, neteikianti *nieko suvokiamo*, negali būti duota *jokiai percepcijai*.“ (Merleau-Ponty 2012: 4) Kaip teigia Merleau-Ponty, nei empirizmas, nei intelektualizmas, nepaaiškina to ypatingo būdo, kuriuo suvokianti sąmonė stebia savo objektą (ibid.: 26). Pasak jo, tai ypač ryšku pasekus, kaip viena ir kita tradicijos vartoja dėmesio sąvoką (ibid.). Empiristai dedukavo dėmesio sąvoką iš „pastovumo hipotezės“, kuri teikia pirmenybę objektyviai tikrovei ir kuri verčia pripažinti patyrimo iš anksto esant normalių, vienetinių išpūdžių, ką Merleau-Ponty kritikavo remdamasis sąmonės lauko samprata. Intelektualistinė tradicija įsidėmėto objekto išryškėjimą patirtyje turėtų aiškinti argumentuodama, kad sąmonė tokiu atveju labiau įsigilina į joje imanentiškai glūdintį objekto pažinimą, arba kitaip tariant – juda ratu prie savęs pačios (ibid.: 27).

Pasak Merleau-Ponty, sąmonės dėmesingumo negali paaiškinti nei empiristinė, nei intelektualistinė doktrinos. Vadovaujantis empiristiniu pasaulėvaizdžiu prieinama prie išvados, kad juslinių išpūdžių atžvilgiu niekas nepasikeičia nepaisant to, ar kreipiamas dėmesys į išpūdį ar ne, ir stebimi vienetiniai išpūdžiai iškyla iš neapibrėžtos, „tamsios“ patirties masės. Intelektualistiniu požiūriu, anot Merleau-Ponty, visi patyrimai ir taip duoti sąmonėje, todėl neįmanoma paaiškinti, kaip ir kodėl įsidė-

mėti dalykai išryškėja ir patiriami skirtingai nuo neįsidėmėtų (ibid.: 28).

Husserliško dėmesio (kaip ypatingo sąmonės užimtumo) sampratos bei Gurwitschiaus dėmesio (organizuojamo sąmonės lauko teorijos) pagrindu Merleau-Ponty kritikavo empiristinę bei intelektualistinę suvokimo teorijas.

Dėmesį Merleau-Ponty suvokia kaip „tuščią, tačiau jau iš anksto determinuotą intenciją“ (ibid.: 28), tai reiškia, kad dėmesys dar iki išpūdžio yra kaip grynas pasirengimas išpūdžiui, todėl tuščias ir yra duotas kaip determinacija būti nukreiptam į tuojau pat ištiksiantį išpūdį, o husserliška kalba kalbant tai yra iš horizontų sistemų išrenkamų, temizacijai reikšmingų anticipuojamų patirties klotių aktualizavimas.

Husserlis, prieš kalbėdamas apie pasyviąją anticipacijos ir patyrimo sintezę, atskiria pirmojo, antrojo ir trečiojo plano patirtis (temą, kontekstą, ribą):

Kai tiesiogiai stebiu objektą, tai yra žiūriu, įsidėmiu, suvokiu, svarstau jį, jis niekada nebus duotas be nepastebėto, nesuvokto objektų fono. Šiuo atveju skiriame tai, kas pastebėta antraeiliskai, nuo to, kas iš viso nepastebėta. Paprastai, be to, kas stebima pirmumoje, to, kuo esu užimtas privilegijuotu būdu tol, kol tai stebiu, taip pat yra ir kitų atskirų objektų, kurie yra stebimi kartu – ar jie būtų pagaunami antruoju, ar trečiuoju pagavos lygmeniu. (Husserl 2001: 18)

Husserlis įrodinėja, kad objektai, kurie yra duoti tiesiogiai stebimo objekto kontekste, vis viena yra atpažįstami, nors į juos tiesiogiai nekreipiama dėmesio. Kontekste esančių duočių patirtis yra intencionali. Tai reiškia, kad net ir nekreipiant tiesiogiai dėmesio į namą, šis namas atpažįstamas kaip toks (ibid.: 20). Namas atpažįstamas kaip namas, nes jis yra išpūdžio šaltinis, namas

daro namo išpūdį, kuris sukelia pokytį sąmonėje ir šis pokytis, aptinkamas sąmonėje, rodosi kaip reiškinys – namas kaip fenomenas. Fenomenologinės redukcijos besilaikančiai sąmonei pasaulis reiškiasi kaip natūralus. Šiame netiesioginiame namo išpūdyje kartu su jo pagava atsiveria begalinė įvairiausių reikšmių, įvairiausių galimybių ir su namais besisiejančių įvaizdžių bei su tais įvaizdžiais besisiejančių pojūčių plotmė (pvz., židiny – šiluma, pastogė – sausuma, virtuvė – sotuma, miegamasis – ilsuma, džiūvantys skalbiniai – švaruma). Visas šias reikšmes kaip skliautas aprėpia namo sąvoka, apibendrina jas kaip vaizdinys, kaip prasmės telkinys, kuris tiesiogiai atpažįstamas namo sukeliame išpūdyje ir kartu į jį pats nurodo; kuomet regimas namas atitinka namo sąvoką, tuomet steigiasi darna, pusiausvyrą, sintezė tarp sąvokinės, bendrinančios kalbinės sąmonės ir juslinio išpūdžio. Taigi, net nekreipiant tiesioginio dėmesio į namą, namo keliamas išpūdis atpažįstamas, nes nurodo į su namais besisiejančių reikšmių tinklą, kurį skliaučia namo sąvoka. Kitaip tariant, išpūdis pažadina namo sąvoką, namo idėją sąmonėje. Tuomet šis netiesiogiai stebimas namo vaizdinys įsiliesia ir jau iš anksto yra aptinkamas kaip srauto, nukreipto į dėmesio telkimo tašką, dalis; namas reiškiasi kaip tiesiogiai stebimo įvykio fonas, kaip kontekstas.

Tačiau kiek plačiai apima šis netiesioginis atpažinimas? Ar esama ribos, nuotolio nuo tiesiogiai stebimo objekto, kurį pasiekus objektai nebėra atpažįstami arba jau nebesudaro tiesiogiai stebimo objekto konteksto? Juk pasitaiko juslinės pagavos lauke esančių objektų, kurių nepavyksta identifikuoti, pavyzdžiui, dėl jų padėties ar maskuojančių savybių. Kaip tuomet pa-

aiškinti regos lauke esančio taško, iš kurio sąmonės nepasiekia jokia informacija (*blindspot*), fenomeną?

Husserlis tęsia: „Tą pačią akimirka, kai fone esanti patirtis tampa duota tiesiogiai, tai yra kai ego tampa ego, atliekančiu aktus per ją, tai, kaip patirtis, ji yra visiškai ir iš esmės transformuojama. Tas pat ir *vice versa*.“ (Husserl 2001: 21) Kitaip tariant, kai dėmesio tema tampa tai, kas prieš tai buvo duota kaip dėmesio temos kontekstas, tuomet abiejų duotųjų patirtis radikaliai keičia struktūrą. Vis dėlto ši struktūra tuojau pat gali būti transformuota atgal į būklę prieš pokytį, kai dėmesys nukreipiamas atgal prie to, kas prieš tai buvo stebima.

Taigi Husserlis teigia du esminius dalykus:

1) nepaisant to, ar duotys patiriamos tiesiogiai ar netiesiogiai, kaip tema ar kaip kontekstas, šios patirtys visada turi intencionalią struktūrą; pavyzdžiui, namas patiriamas kaip namas, nesvarbu, ar į jį kreipiamas dėmesys tiesiogiai, ar šis namas sudaro kito tiesiogiai stebimo objekto kontekstą;

2) objekto, kuris patiriamas tiesiogiai, patirties struktūra radikaliai keičiasi, kai šis objektas patiriamas netiesiogiai.

Iš to išeina, kad struktūrinėje patirties transformacijoje išlaikomas intencionalumo struktūros stabilumas. Kokiomis savybėmis pasižymi šis stabilumas, iš kur jis kyla?

Šioje vietoje taip pat išryškėja pamatinė straipsnyje tiriama fenomenologinės prielagos prie konteksto problema. Juk jei esama transformacijos, dėmesio temos kontekste esančio objekto reikšimosi esminio pokyčio, kuomet jis tampa dėmesio tema, tuomet neįmanoma niekaip tiesiogiai stebėti

kontekste esančio objekto reikšimosi iš esmės nepakeitus jo duoties būdo. Neįmanoma konteksto fenomeno ar konteksto srities dėmesingume padaryti fenomenologinio tyrimo tema, nepakeičiant iš esmės paties tyrimo objekto. Husserlis čia pat nesiiima spręsti kartu su tokia pozicija kylančios problemos, veikiau apeina ją stulbinamai kruopščiai apmąstytu būdu: išsamiausiomis laikinių sintezių analizėmis. Šios analizės prasideda fenomenologiškai aprašant dėmesį, kur Husserliui tenka priimti vieną iš dviejų vienas kitą paneigiančių prielaidų apie dėmesio temos ir konteksto santykį. Husserlis aiškiai priima tokią prielaidą ir ją išsako teigdamas, kad kontekste duotų dalykų patirtis visiškai transformuojama, kai į juos dėmesys kreipiamas tiesiogiai. Tačiau kita galima, bet kiek mažiau akivaizdi prielaida yra tokia: niekas nepasikeičia dalykų patirtyje juos išidėmint kaip temą ar kaip kontekstą. Tiek Gurwitschius, tiek Arvidsonas atmestų antrąją prielaidą formaliai skirdami temos ir konteksto dimensijas, tačiau imdamiesi paties konteksto patirties aprašymo jie slapčia suspenduoja pirmąją prielaidą ar trumpam susiaurina jos taikymo sritį ir laikosi antrosios prielaidos. Kitaip tariant, konteksto ir temos skirtis galioja visada ir viskam, tik ne fenomenologui, aprašančiam kontekstą kaip tyrimo temą.

Ar nuoseklu laikantis Husserlio priimtos prielaidos teigti, kaip teigia Husserlis, kad net ir kontekste esančios duotys patiriamos kaip intencionalios? Jis sako, kad namas atpažįstamas kaip namas nepaisant dėmesio temizacijos procesų. Turint omenyje tolesnę *Analizių* eigą, Husserlio pozicija nuosekli, nes viskas, kas duota pasyviai, sąmonės laikinėse sintezėse ir tolydžiai virsta retencija, šioje retencijos

patirties plotmėje akivaizdžiai išlaiko intencionalumo stabilumą. Šis intencionalumas, savo ruožtu, teikia akivaizdumą pačiai retencijos sričiai. Namas atpažįstamas kaip namas, intencionaliai, kai įvyksta savaiminė, pasyvioji, išpūdžiui atsi-duodanti, užslėpta temizacija, trunkanti be galo trumpai, esanti sukaupto dėmesio temos stebėjimo pertrūkyje ir tuomet, tęsiantis stebėjimui laike, virtusi akivaizdžia retencijos prezentifikacija, reiškiasi kaip intencionalus objektas. Šis intencionalumo akivaizdumas leidžia tvirtinti ir tai, kad dėmesio temos ir konteksto perskyra nėra tiesiog prielaida, o yra pagrįsta pozicija, tiek pat patikima, kiek visos įvairios intencionalumų *species* sampratos, ką *Idė-jose* Husserlis apie dėmesį jau buvo teigęs (Husserl 1983: 226).

Taigi, ar būtina, ko nedarė pats Husserlis, dar iki aprašant konteksto intencionalumo savybes ir pasyviąsias sintezes, paklausti: o kaip galime žinoti, kad kontekste esančios duotys reiškiasi kaip intencionalios? Iš kur Husserlis žino, netemizuodamas šių konteksto duočių, kad namas atpažįstamas kaip namas – nepaisant, ar kreipiame į jį dėmesį, ar ne? Ar Husserlis čia nekreipia dėmesio į šią problemą? Iš tiesų Husserlio strategija yra kur kas kruopštesnė: pačios laikinių sintezių analizės duoda huserlišką atsakymą į šiuos klausimus. Husserlis čia neskuba iškelti probleminio klausimo ir pateikti atsakymo, nes yra sumanęs pasikaitų ciklą, kuriame per laikinių pasyvių ir aktyvių sintezių analizę atsiskleis, kad juk tai, kas ką tik reikėsi kaip kontekstas, yra duota retencijoje ir yra įmanomas, kad ir netiesiogiai, stebėti kaip prezentifikacija (Husserl 2001: 162). Ši prezentifikacija yra duota per nuorodas, kylančias iš šio dabarties momente duoto dėmesio temos ir

konteksto. Matyti, kad pasitikint Husserliu čia nebūtina „užkliūti“ už šio probleminio klausimo. Tad kol kas palikime šią problemą nuošaliai ir pasekime Husserlio samprotavimo eigą.

2. Dėmesys kaip laikinė anticipacijos ir patyrimo sintezė: transcendentalinis santykis

Aprašęs įprastojo stebėjimo struktūrą kaip laikinį temos ir konteksto intencionalumą tapsmą, Husserlis žengia toliau teigdamas, kad ne visuomet stebimas dalykas išpildo anticipuojamą reikšimosi būdą. Jis tvirtina, kad yra daugybė patirčių, kurios paneigia anticipaciją ir pasirodo esančios kitokios, nei buvo tikimasi stebint iš vieno profilio (Husserl 2001: 68). Būtent čia prasideda pasyviųjų laikinių sintezių analizės. Husserlis demonstruoja, kaip pasyviosios anticipacijos konstitutos prezentifikacijos susiduria su juslinės evidencijos patirtimi, ir tuomet daromas sprendimas kaip aktyvi sintezė. Rodoma, kaip, anticipacijai susiduriant su patyrimu ir pereinant suderinimo su patyrimu fazę, vyksta pamatinės laikinės sąmonės sintezės – pasyvių ir aktyvių sąmonės aktų žaismė.

Husserlis atskleidžia, kad pamatiniame stebėjimo lygmenyje esama patvirtinimo arba paneigimo momento, kuris nutinka sąmonėje, kai intencionalus objektas pasireiškia kaip toks, kaip tikėtasi, arba kitoks, nei buvo tikėtasi. Taip Husserlis demonstruoja sąmonės sandaros logiką, sprendimo apie patyrimą *λογος*. Jei patiriamas intencionalus objektas stebėjime reiškiasi kaip kitoks, nei anticipuota, tuomet šis išankstinis pasyviosios sintezės prezentifikuojamas *λογος* yra performuojamas ir priderinamas prie patyrimo

(ibid.). Šios darnos tarp anticipacijos *λογος* ir patyrimo atkūrimo reikmė tokia didelė, kad šis derinimasis įvyksta greičiau, nei įmanoma susivokti anticipavus kitokį objektą. Juk tik regimas kaip kitoks jis primena apie savo neatitikimą ir tuo paviešina sąmonėje slėpėjusią pasyviąją sintezę – anticipaciją, kuri nebūtų pasirodžiusi, jei būtų buvusi išpildyta. Tuomet ji sutaptų su objektu ir būtų intencionaliai tolydi bei visiškai pasyvi kaip antrajame plane vykstantis procesas, be pertrūkių ir darnos atkūrimo reikmės. Objekto stebinys uždengtų anticipaciją. Tačiau kuomet, kaip teigia Husserlis, objektas pasireiškia kaip neigiantis anticipuojamą savo raiškos būdą, tuomet šiame kitoniškumo patyrimo išryškėja anticipacijos nesuderėjimas su patyrimu: „Duota patyrimui, naujai steigiamai reikšmė išverčia, taip sakant, priešininkę iš balno. Uždengdama ją savo duoties patyrimui pilnumu kaip reikšmė, kurios yra reikalaujama, ji pergali anksčiau, kuri buvo tik anticipacija.“ (Husserl 2001: 68) Tuomet, išvelgus anticipaciją būtent dėl jos neatitikties patyrimui kaip anticipaciją, ji tuoju pat siekiama ištaisyti. Taigi, tokiu požiūriu, patyrimas yra anksčiau nei anticipacija. Šis procesas yra vienas iš laikinės sąmonės sintezės atvejų – pasyvios ir aktyvios sąmonės veiklos vienijimo judesys.

Kita vertus, anticipacija, nors ir klaidiniga, buvo dar iki patyrimo, nors jos tiesiogiai nebuvo įmanoma suvokti dėl to, jog objekto stebėjime dar nebuvo įvykęs anticipuojamos raiškos ir patiriamos raiškos trūkis. Tačiau anticipacija, kaip bendras grynas pasirengimas išpūdžiui, kaip pamatinė dėmesingumo, atvirumo kitam tuoju pat įvyksiančiam išpūdžiui būseną, esti dar iki išpūdžio.

Vis dėlto kai šios būsenos laikomasi nuosekliai, kai šis atvirumas išpūdžiui toks intensyvus, kad nesama jokios refleksijos ir tapatybės, kai yra tik grynasis stebėjimas, tuomet šio atvirumo neįmanoma pastebėti dėl jo grynumo – skaidrumo. Tik reflektavus jį ir užbaigus visišką atsivėrimą išpūdžiui tam, kad būtų tiriamos išpūdžio pasireiškimo sąlygos, arba patyrimui išryškinus anticipacijos neatitikimą, ši anticipacija nustoja būti tokia skaidri ir tampa regima fenomenologiniam žvilgsniui. Neatsitiktinai Husserlis šioje svarstymų vietoje nurodo į pamatinį patyrimą vykstantį sprendimą ir galimą neatitikimą, susipriešinimą tarp patyrimo ir to patyrimo anticipacijos (ibid.: 65–66), į tai, kad patyrimas turi anticipaciją paneigiančią ar patvirtinančią galią ir kad anticipacija yra ir prieš, ir po patyrimo. Patyrimo įsisavinimas, suvokimas pereina anticipacijos derinimo su patyrimu fazę – laikinę sintezę, kuomet užmezgamas dialogas tarp vieną tikrovę teigiančios anticipacijos *λογος* ir kitokią tikrovę teigiančios patirties „*λογος*“. Šiame straipsnyje apsiribojama anticipacijos ir patyrimo sintezės atvejo analize, nes ji vaizdžiausiai atspindi tyrinėjamos prielaidos apie dėmesio temos ir konteksto struktūros universalumą padarinius.

Šiuo judesiu Husserlis nuspėja vėlesnę fenomenologijos klotį. Bernhardas Waldenfelsas tyrinėja svetimybės ištiktį, kuri pasižymi būtent tuo, ką numato Husserlis šioje *Analizių* vietoje; svetimybė ištinka kaip neigianti, pertraukianti tolydžią anticipuojamos patirties kloties sandarą (Waldenfels 2011: 63).

Kitas Husserlio žingsnis toks: jis teigia, kad nors stebimas intencionalus objektas pateisina ir patvirtina anticipuojamą jo reiškimosi būdą, net ir tuomet įmanoma

suabejoti, neigti ir vėl atkurti šio reiškimosi tikrumą. Taigi įmanomas sprendimas nepaisant to, kokią išpūdį kelia intencionalus objektas. Tai, kaip teigia jis, ir buvo pagrindinė tema, taip karštai diskutuota logikoje kaip sprendimo teorijos problema nuo Johno Stuardo Millio, Brentano ir Sigwarto laikų (Husserl 2001: 66). Pasak Husserlio, trūko fenomenologinio šio proceso išaiškinimo, t. y. stigo retencijos bei protencijos schemos tam, kad būtų išryškintas anticipacijos kaip pamatinio dėmesingumo pavidalo dalyvavimas patyrimo ir jo suvokimo vyksme. Jo paties žodžiais: „Čia, kaip ir visur, fenomenologinis metodas vienintelis iškėlė grynosios sąmonės problemas ir jų tikrąją reikšmę į šviesą“ (ibid.). Būtent protencijos patirties plotmės atskleidimas, t. y. parodymas, kad tai, ko tikimasi kaip patirsimos netrukus (pavyzdžiui, pasukus už kampo ar žvelgiant į daiktą kita perspektyva), yra duota jau dabar, dar tam neįvykus, leido Husserliui parodyti, kaip pamatiniu būdu veikia transcendentalinė logika, kaip patyrimas paneigia ar patvirtina pats save kaip prieš tai buvusį patiriamą kaip anticipacija, o paskui patiriamą kaip anticipacijos, kuri jau virsta retencija, suderinimu su patyrimu. Bet, negana to, teigia Husserlis, galime nuo šio suderinimo susilaikyti, juo abejoti ar net išlaikyti klaidingą anticipaciją, nepaisydami patiriamo objekto raiškos būdo. Tai daroma priimant sprendimą ir jo laikantis. Taip įnešamos į patirtį tikrumo ir modalumo plotmės (ibid.). Paties Husserlio žodžiais: „Tai yra, ji (fenomenologija – *aut.*) tyrinėja, kaip suprastina tai, kad sąmonė būtinai įkelia buvimo modalumus į reikšmę kiekvienu įreikšminimo judesiu, kurį atlieka, ir ji tyrinėja, kaip suprastina tai, kuri konstituojančios sąmonės savybė atsakinga už šį pasiekimą.“ (ibid.: 66–67)

Tokiu būdu, rodant patyrimą konstituojantį modalumą, demonstruojama sąlyginė proto – *λογος* laisvė nuo patyrimo, ką Husserlis jau darė ir *Idėjų* pirmajame skyriuje. Todėl būtent fenomenologija, suteikianti būdą stebėti šią, kad ir sąlyginę, laisvę, garantuoja logikos kaip mokslo, nepriklausančio nuo patyrimo, galimybę, o sykiu ir mokslo kaip žinijos, pasiektos protu, visumos pagrįstumą. Tai įmanoma, nes fenomenologinis žvilgsnis aptinka juslinėje evidencijoje esantį *λογος* ir tuomet gali spręsti, ar pritarti, ar neigti, ar susilaikyti nuo sprendimo santykiyje su šiuo *λογος*. Sudaromos sąlygos kritiniam mąstymui, nes pademonstruojama tai, kad šis kritiškumas glūdi *a priori* pačiame patyrimo ir juslinės evidencijos pagavoje kaip laisvas apsisprendimas – ar pritaria, ar neigia, ar abejoja jusliniu *λογος*. Pačioje patyrimo klotyje išryškinami pamatiniai „taip“ „galbūt“ „ne“ sprendimai. O dar tiksliau – tai patvirtinimo, paneigimo ar suabejojimo laukimai, anticipacijos dar iki patyrimo ir jų parinkimas santykiyje su joslume aki-vaizdžiu *λογος* – evidencija. Husserlis mėgina aprašyti patirties logiką, veikiančią pačiame joslume, ir tuo suteikti pagrindą grynojo mąstymo logikai.

3. Metodinė fenomenologinės prieigos prie konteksto problemos reikšmė Husserlio transcendentalinei logikai

Šioje vietoje dera prisiminti fenomenologinės prieigos prie konteksto problemą ir paklausti, kam tuomet Husserliui reikėjo išskirti temizacijos ir konteksto sritis bei jas abi siejantį intencionalumą? Juk iš tolesnės samprotavimo eigos *Analizėse*, po temos ir konteksto aprašymo, vaizdu, kad Husserlis šioje vietoje tiesiog siekė inten-

cionalumo sandaros aprašo nuoseklumo, o detaliau gilintis į problemą, kylančią darant žingsnį nuo temizacijos ir konteksto intencionalumą prie patirties *λογος* bei anticipacijos *λογος* sintezės, jis ketino tada, kai jau bus suformuluota pasyvių ir aktyvių laikinių sintezių samprata. Taigi grįžtina į samprotavimo vietą, kurioje buvo palikta ši problema, ir samprotavimas tęstinas nuosekliai atsižvelgiant į konteksto temizavimo problemą bei turint omenyje laikines sąmonės sintezes.

Išryškinus temizacijos ir konteksto sritis pasirodo, kad abiejose esama reikšmės: ir temizuotos, ir kontekste esančios duotys turėtų būti patiriamos kaip turinčios reikšmę. Ir tada kyla esminis probleminis klausimas: kaip įmanoma suvokti konteksto duotį intencionalumą jų netemizuojant? Ar iš tikrųjų kontekste esančios duotys turi reikšmę? Kokia jų reikšmė? Ar nėra taip, kad jų reikšmė yra buvimas gana nereikšmingų tam, kad būtų temizuotos?

Husserlis šioje vietoje nepabrėžė to, kad konteksto duotį intencionalumas ir apskritai bet kokie bruožai suvokiami tik netiesiogiai. Vadovaujantis *Analizėse* tvirtinamomis nuostatomis, kontekstą temizuoti įmanoma netiesiogiai dviem būdais: 1) temizuojant užslėptuoju (*covert*) dėmesiu, kartu nenukreipiant jauslių nuo tiesiogiai stebimo reiškinių. Tačiau temizuojant net ir užslėptuoju dėmesiu, ši temizacija bent laikinai išardo intencionalią patirties sandarą kaip dėmesingą nukreiptumą į reiškinį ir jo stebėjimą sudarantį kontekstą. Juk kuomet kontekstas siekiamas užslėptai temizuoti, jis tampa tema, o objektas, kad ir tiesiogiai jauslėmis stebimas, tuo metu yra ano užslėptai temizuojamo objekto kontekstas; 2) kontekstą temizuojant kaip retencijoje duotą prezentifikaciją. Paties

Husserlio žodžiais, „sąmonės vienovėje, kuri srūva dabartyje, rasime konkrečius suvokimus su jų retenciniais dalmenimis, taip pat ir konkrečias retencijas – visa tai retencijos tėkmėje, tolstančioje į tolimą retencijos horizontą.“ (Husserl 2001: 162–163) Šis retencinis stebėjimas taip pat nėra tiesioginis, temizuojantis tai, kas temizacijos akimirka yra kontekstas, todėl kontekstą gali stebėti visada tik pavėluotai, tad ne visiškai ryškiai. Nors ir retencijoje duotas dalykas vis dar yra akivaizdumo srityje, tačiau į jo reiškiamąsi yra įsivėlęs miglotumas, neapibrėžtumas. Taigi kontekstas pasižymi neapibrėžtumu, jo požymis yra požymių vengimas. Konteksto reikšmė yra miglota, neaiški, veikiau reikšmės stoka, nes nesugebėjo sukelti temizacijos, išsiskirti, būti ryški ir t. t. Konteksto sritis veikiau ryškina temą, nei pati reiškiasi kaip išsiskirianti. Iš kitos pusės, kontekste esančių duočių intencionalumas leidžia jei ne tiesiogiai jas temizuoti, tai bent jau būti užtikrintiems, kad kontekste duoti objektai iš tiesų egzistuoja. Vis dėlto ši konteksto sritis neapibrėžtumą kartu su dėmesio temos bei konteksto struktūros universalumu būtina turėti omenyje žengiant kitą žingsnį bei atidžiai sekant Husserliu *Analizėse*. Jis demonstruoja, kaip sąmonė patirčiai suteikia tikrumo ir modalumo plotmės (ibid.: 66–67). Tačiau jei kartu su tikrumo ir modalumo plotmių išryškinimu į patirtį įterpsime konteksto neapibrėžtumą, tuomet gausime visai kitokią patirties *logos* supratimą, nei regi Husserlis, ir kartu privalėsime iš naujo grįsti transcendentalinės logikos pamatus. Tai reiškia, kad net ir turint akivaizdų patirties *logos*, tarkime, paneigiantį prieš tai turėtą anticipaciją, šiame akivaizdume slypi begalinis neapibrėžtumas, kuris visada sukelia abejonę akivaizdumo pilnat-

ve, ir to pakanka akivaizdumui prarasti savo skaidrumą. Taigi, atkreipus dėmesį į akivaizdybę atrodančio dalyko kontekstą, dalykas nustoja būti akivaizdybe, nes pats tampa kontekstu, o, kita vertus, neapibrėžta visada lieka tai, kiek plačiai akivaizdaus dalyko kontekstas aprėpia ir kokiais esmingais ryšiais jis susijęs su šia evidencija. Kontekstas visuomet su saviimi atsineša į patirtį tirštumą ir neskaidrumą, kuris tiek ir išryškina bei iškelia kaip iš fono temizuojamo dalyko apibrėžtumą, tiek ir į šį apibrėžtumą įvelia begalinio neapibrėžtumo abejonę. A. G. Baumgartenas įžvalgiai teigė:

Prikišama: 5) kad miglotumas – klaidų šaltinis. Atsakau: a) tačiau jis yra būtina sąlyga surasti tiesai, kai gamta nedaro šuolio iš neaiškumo į apibrėžtumą. Vidurdienis ateina po nakties per aušrą. b) Dėl to reikia skirti dėmesio miglotumui, kad iš jo nekiltų klaidų, kurių kiekis priklausys nuo nedėmesingumo; c) ne miglotumas siūlomas, bet pažinimas ištaisomas, nes į jį būtinai yra įsimaišę šiek tiek miglotumo. (Baumgarten 1987: 136)

Taigi, jei kiekvienas stebėjimas vyksta kokiame nors kontekste, kokiomis nors aplinkybėmis, tuomet kiekviena evidencija, net jei ji ir akivaizdžiai tvirtina ar neigia anticipacijos *logos*, kartu visada ši *logos* padaro nelogišką, neapibrėžtą. Net į tikrumo plotmę, kurią Husserlis čia skiria nuo modalumo plotmės, konteksto neapibrėžtumas įneša nors ir menkiausią, bet neišsėmiamą abejonę kontekste visuomet gali būti duočių, nulemsiančių visai kitokią tikrumo plotmės regą.

Idėjose formuluotos eidetinės įžvalgos principu vadovaujantis matyti, kad Husserlio pozicijai nekyla pavojus dėl konteksto neapibrėžtumo: nepaisant to, kad kontekstas suteikia neapibrėžtumo suvokimui, ne-

paisant to, kaip kontekstas reiškiasi, jis vis tiek fenomenologiniam žvilgsniui yra duotas kaip esmė. Taip, kaip kontekstas reiškiasi fenomenologiniam žvilgsniui, taip ir yra jam esminga reikštis. Taigi fenomenologinė prieiga prie konteksto pasižymi patikėjimu tuo, kaip reiškiasi kontekstas kaip natūralaus pasaulio patyrimo dalis. Ir jeigu jis įmanomas patirti kaip retencija tolstanti į tolimą praeities horizontą, tuomet per šią patirtį kontekstas atveria savo esmę. Taigi laikinėmis sintezėmis grįsta konteksto srities analizė yra patikimas sprendimas, leidžiantis fenomenologiškai aprašyti kontekstą.

Siekdamas atskleisti transcendentalinės logikos pagrindus, Husserlis į *Analizes* įvedė sąsają tarp dėmesingos sąmonės ir kalbančios ar samprotaujančios sąmonės. Tuomet jam teko įtvirtinti nuostatą apie dėmesingos sąmonės temos ir konteksto struktūrą bei pabrėžti, kad perėjimas tarp temos ir konteksto dimensijų visiškai ir iš esmės transformuoja jų patirtį. Tačiau iš tolesnės *Analizių* eigos matyti, kad jis visiškai suvokė šios prielaidos pasekmių mastą pačiai prieigai prie tyrimo objekto, nes kaip atsakymą į tai išplėtojo kruopščiausias pasyvių, taigi netiesiogiai dėmesio centre patiriamų, sintezių analizes. Juk laikantis intencionalumo sąsajos tarp kalbančios ir stebinčios, dėmesingos sąmonės, ši dėmesio temos ir konteksto struktūra persiduoda reikšmę sąvokoms teikiančiai, kalbančiai sąmonei. Husserlis pasitelkia daugybę pavyzdžių pademonstruoti, kaip, tarkime, filosofiniame pokalbyje formuluojant argumentus, antrajame plane, t. y. kontekste, kyla kontrargumentai, kurie, pokalbiui priejus tinkamą vietą, pasirodo pirmajame plane, yra ištariami, o tuo metu prieš tai išsakyti argumentai atsitraukia į

antrąjį planą. Tačiau šiam antrajam planui – kontekstui kalboje taip pat galioja neapibrėžtumo taisyklė, kurią kartu su prielaida apie dėmesio temos ir konteksto struktūros universalumą priėmė Husserlis, bei visi padariniai, kurie pareina su ja, siekiant fenomenologiškai aprašyti transcendentalinės logikos pagrindus. Kaip įmanoma laikantis fenomenologinio metodo ir Husserlio priimtos nuostatos apie radikalų pokytį patirtyje, keičiantis temos ir konteksto dimensijoms, kalbėti paskaitoje, kaip darė Husserlis, apie antrąjį planą – samprotavimo kontekstą? Būtent kalbant apie pasyviasias laikines sintezes ir laikantis eidetinės nuostatos, kad tai, kaip reiškiasi kontekstas, yra esminga.

Šią nuostatą iš Husserlio paveldėjo jo mokiniai Gurwitschius ir Arvidsonas, kurių tyrinėjimai šiandien sudaro fenomenologinių dėmesio tyrinėjimų tradiciją. Tačiau jie, ypač Gurwitschius, iki galo nesuvokė šios nuostatos padarinių, nes griežtai atmetė konteksto dimensijos tyrimą pasitelkiant pasyvių laikinių sintezių aprašymą. Juk ši Gurwitschiaus nuostata reiškia ne tik kad neįmanoma fenomenologiškai temizuoti konteksto *tiesioginiame* jusliniame stebėjime iš esmės nepakeičiant jo reikšimosi būdo, bet kad neįmanoma to *tiesiogiai* padaryti ir kalboje, filosofiniuose svarstymuose, transcendentalinės logikos pagrindime ir t. t. Kitaip tariant, ne tik kad negalime tiesiogiai patirti konteksto kaip to, kuo sąmonė užimta privilegijuotu temizacijos būdu, bet net negalime apie tai kalbėti ar rašyti, neišskeldami konteksto į pirmąjį pokalbio ar aprašymo planą. Pati huserliška prieiga prie pamatinės bet kokio mąstymo apskritai logikos per šią intencionalią kalbos ir dėmesingos sąmonės sąsają užkerta kelią tiesioginiam konteksto

aprašymui. Būtent todėl Husserlis ėmėsi pasyviųjų laikinių sintezių aprašymo. Norint paaiškinti tai, jog tiek Gurwitschius, tiek Arvidsono darbuose esama ištisų skyrių, skirtų tiesioginiam konteksto dimensijos aprašymui, tačiau nėra šios metodinės problemos išsklaidos, tenka pripažinti, kad jie nekvestionuodami perėmė huserlišką nuostatą apie dėmesio temos ir konteksto struktūros universalumą, tačiau jos netaikė universaliai savo pačių fenomenologinei prieigai prie tyrimo objekto, o prie to juos privedė, visų pirma, atsisakymas sieti dėmesio temos konteksto dimensiją su pasyviomis laikinėmis sintezėmis.

Taigi esminė problema, kylanti fenomenologiškai aprašant patirties sandarą, yra tokia, kad dėl konteksto neapibrėžtumo (dėl jo tiesioginio temizavimo negalimybės tiek patyrimo, tiek kalboje) bet kokios patirties sandaros samprata negali būti pripažinta neabejotinai tikra, nes bent iš dalies priklauso nuo konteksto. Todėl gali atrodyti, kad neįmanoma neabejotinai teigti ir sąmonės intencionalumo, nes šiame intencionalume visada bus įsivėlęs konteksto neapibrėžtumas, šis „arba“. Tai gi fenomenologinė tezė tada tegali būti: sąmonė „arba“ yra intencionali, „arba“ nėra intencionali – nelygu kontekstas. Nejau susvyruoja Husserlio renčiamas logikos ir mokslų pamatas? Šis „arba“ įsiskverbia į pačią proto nepriklausomybę nuo jauslumo ir sudvejina (pripildo abejonės) protą jo paties gebėjimu spręsti, ar patyrimas patvirtina anticipaciją, ar paneigia, nes šiuose sprendimuose visuomet bus iš konteksto pareinantis „arba“. Taip pat ir šis tyrimas, aprašantis kontekstą kaip tyrimo temą, iš tiesų „arba“ kontekstą aprašo, „arba“ aprašo ne kontekstą. Žinoma, šis „arba“ galioja tik labai griežtai

žvelgiant į tiesioginę konteksto patyrimo galimybę absoliučioje dabartyje, atsiribojant nuo akivaizdumo, esančio retencijos duotyse, nes į jį įsivėlęs neapibrėžtumas. Kaip teigia Derrida:

Intervalas turi skirti tai, kas yra dabartis, ir tai, kas ji nėra, tam, kad dabartis būtų pati savimi, bet šis intervalas, kuris steigia ją kaip dabartį, turi tuo pačiu skirti dabartį *į* ir *nuo* jos pačios, sykiu skirdamas, kartu su dabartimi, viską, apie ką mąstoma remiantis dabartimi, kaip kad, kalbant metafizine kalba, kiekvieną esinį ir atskirą substanciją ar subjektą. (Derrida 1982: 14)

Šioje vietoje iš tiesų grėsmingai priartėja postmodernios minties peršamos išvados, esą, viskas pareina nuo konteksto, priklausomai nuo konteksto, iš kurio žvelgiame. Huserliškas atsakymas į tai būtų parodymas, kaip konteksto retencija yra prezentifikuota per nuorodas ir iš tiesiogiai dabartyje kaip dėmesio tema stebimo reiškinio ir yra duota kartu su juo. Tad čia derėtų, bent jau kol kas, susilaikyti nuo šio žingsnio į postmodernybės kraštutinumą ir paklausti: kaip įmanoma teigti ką nors esant „priklausomai nuo konteksto“, jei konteksto esminis ypatumas – neapibrėžtis? Kaip įmanoma užtikrintai ir be abejonių teigti, esą, kontekstas *į* bet kokios patirties tariamą tikrumą būtinai įneša neapibrėžtumą, abejonę? Arba kaip įmanoma užtikrintai teigti, kad būtinai ir neišvengiamai kontekstas yra neišvengiamas kaip neapibrėžtis?

Tai gi šis samprotavimas apie konteksto temizaciją absoliučioje dabartyje – kontekstą „arba“ ne kontekstą – arba sugriauna pats save, arba sugriauna logiką apskritai, arba bent jau tik logikos pagrindimą jauslumo *λογος*. Taip įvyksta, jeigu yra nepaisoma pasyviųjų laikinių sintezių kalbant apie kontekstą.

Tačiau čia, panaudodami sąlyginės proto laisvės nuo patyrimo gebėjimą, parodytą Husserlio *Analizių* antrajame skyriuje, kaip galimybę laikytis klaidingos anticipacijos nepaisant patyrimo, laikykimės gurvičiškos pozicijos ir manykime, kad konteksto dimensija negali būti siejama su laikinėmis sintezėmis. Tokiu požiūriu, beprasmiška yra užtikrintai jslumui suteikti *λογος*, kuris sueitų į santykį su anticipacijos *λογος*, nes tada neišvengiamai kyla ir šios nuostatos antitezė: jslumas yra iš esmės bekalbis. Jslumas nei patvirtina, nei neigia, jis tiesiog atskleidžia, kad tai yra. Tačiau ar šis „yra“ yra teiginys, kad „tai yra“? Jei sakome: „ne, tai nėra joks teiginys“, tai tada kyla klausimas, kodėl šis dalykas iškilo iš konteksto kaip stebėjimo objektas, kodėl jis yra duotas fone? Kodėl jis pasireiškė? Kokia yra jo reikšmė, koks šio pasirodymo *λογος*? Taigi veikiau yra taip, kad jslumo *λογος* yra bekalbiškumas, neturėjimas *λογος*. Todėl, žvelgiant tokiu požiūriu, abejotina, ar įmanoma bekalbiškumu grįsti gryniosios kalbos ir samprotavimo sandarą.

Tačiau ir tai nėra pakankamai tikslu. Tiksliau būtų teigti, kad jslumo *λογος* yra neapibrėžtai: jslumas „arba“ nei turi *λογος*, nei neturi *λογος*, „arba“ arba turi *λογος*, arba neturi *λογος*, „arba“ ir turi *λογος*, ir neturi *λογος*. Ir tai, manytina, teigia Hėrakleitas, kai sako: „Viena Išmintinga vienui viena ir nori, ir nenori vadintis Dzeuso vardu.“ (Hėrakleitas 1995: 39)

Taigi patirtis, viena vertus, yra įkalbinta, kita vertus, neturi *λογος*. Arba: abejotina yra ir tai, kad jslumas turi *λογος*, ir tai, kad jis neturi *λογος*. Taigi abejotinas fenomenologinis logikos bei mokslų grindimas jslumo *λογος*, bet taip pat abejotinas ir atsisakymas logiką bei mokslus grįsti jslumo *λογος*.

Prie ko gali vesti toks radikalus fenomenologinės konteksto analizės fone kylantis skepticizmas? Ar šis skepsis grasina pačiam fenomenologijos metodui? Nuosekliai samprotaujant, ši nuostata veda prie abejojimo pačiu abejojimu. Konteksto neapibrėžtume besisteigianti abejonė aprėpia ir pakerta savęs pačios reiškimosi neabejotinumą. Taigi dar labiau abejotina, ar verta abejoti jslumo *λογος* vien dėl to, kad abejonė kyla šio *λογος* kontekste. Taigi paradoksaliai įmanoma, visiškai pasitikint ir atsiduodant šiam konteksto neapibrėžtumui, nė kiek nesiekiant jo suvaldyti, tiesiog remiantis juo, vykdyti sąmonės sandaros pažinimą ir ją apibrėžti sąvokomis. Būtent tai, to aiškiai ir viešai nepasakydami, ir darė po Husserlio dėmesį tyrę fenomenologai ir daro tai iki šiol. Jie nestabtdami imdavosi tirti ir aprašinėti temizaciją, tuo demonstruodami, kad visiškai pasikliauja konteksto neapibrėžtumu ir net nekreipia dėmesio į jį. Dėmesį tirianti fenomenologija tarsi instinktyviai vengė, kad ir nematomos, konteksto neapibrėžtumo prarajos, nes galėjo intuityviai nujausti, jog susidūrimas su ja būtinai išjudins pačius fenomenologinės filosofijos pagrindus.

Juk tik aptikus neapibrėžtumą sąmonės sandaroje (į temą, kontekstą ir ribą konstituojančiame patirtį vyksme), ši sandara būtinai persiima šiuo neapibrėžtumu. Tuomet abejotinas tampa intencionalumo sampratos pagrindumas, iškyla grėsmė net pačiai fenomenologinei redukcijai. Juk *εποχή* reikalauja suskliautimo, atsiribojimo, aiškių, apibrėžtų ribų tam, kad būtų stebimi grynuoju savo raiškos būdu duoti fenomenai. Tačiau jei kontekstas, kuriame ir tik kuriame gali būti duotas fenomenas, dar iš anksto į patirtį nešasi begalinį neapibrėžtumą, tuomet joks aiškus atsiriboji-

mas, atskliautimas yra neįmanomas. Tuomet, žvelgiant šiame fenomenologiniame kontekste, neįmanoma gryna fenomenologinė, gryna transcendentalinė, gryna filosofinė žiūra.

Šioje vietoje vėl grėsmingai priartėja postmodernioji nuostata. Bet vis viena – skubotai jai pasiduoti nederėtų. Kaip buvo matyti, prie tokių išvadų veda fenomenologinis samprotavimas apie kontekstą tik tuomet, kai atsisakoma taikyti pasyviųjų laikinių sintezių aprašymo prieigą.

Kaip buvo parodyta, kontekstas priklauso nuo temizacijos. Tai, kas sudaro dėmesio temos kontekstą, visų pirma priklauso nuo to, į ką sutelktas teminis dėmesys; kontekstas tada gali būti fonas, kuriame išryškėja temizuojamas objektas. Kita vertus, tai, kas ir kaip išryškėja iš fono, priklauso nuo paties fono. Taigi postmoderni tezė, esą viskas, žvelgiant iš mūsų konteksto, priklauso nuo konteksto, pataisytina į tezę: mūsų kontekste temizuojant kontekstą, viskas priklauso nuo konteksto, kuris priklauso nuo temizacijos. Kontekstas yra duotas kartu su tema, yra prezentifikuojamas bei patiriamas netiesiogiai retencijoje ir pats yra kitų galimų prezentifikacijų, vidinių ir išorinių horizontų.

Taigi viskas, sykiu ir pažinimo pagrįstumas, priklauso nuo to, kuo domimasi, o tai, kuo domimasi, priklauso nuo dėmesio įvykio konteksto. Ir *vice versa*.

Išvados

Pagrindine dabartinių fenomenologinių dėmesio tyrinėjimų tema tapo dėmesio kontekstas, ir jo tyrinėjimai remiasi nuostata, kad įmanoma tiesiogiai fenomenologiškai temizuoti ir aprašyti konteksto sritį iš esmės nepakeičiant jos reiškimosi būdo.

Ši nuostata fenomenologinėje dėmesio tyrinėjimų tradicijoje radosi kaip Husserlio paskaitų apie transcendentalinę logiką rezultatas. Siekdamas atskleisti dėmesingos stebinčios sąmonės ir samprotaujančios, kalbančios sąmonės pirmąsias ryšis, kuris taptų pagrindu bendriausiai sąmonės struktūrai aprašyti, Husserlis turėjo įtvirtinti nuostatą apie dėmesio temas ir konteksto struktūros universalumą bei esminę transformaciją patyrimo, kai duotis patiriama kaip tema ir kai patiriama kaip kontekstas. Tezė, kad temizavus dėmesio kontekstą šio duotis iš esmės pasikeičia, gali būti suvokta dviem būdais: 1) Husserlis iš tiesų teigia, kad įvyksta esminis ir visiškas pokytis; 2) žodžių „visiškas“ ir „esminis“ vartojimas čia yra retorinis, o iš esmės niekas nepasikeičia temizuojant dėmesio konteksto sritį. Nuo šios nuostatos varianto pasirinkimo priklauso fenomenologinio dėmesio konteksto aprašymo prieiga, todėl imantis dėmesio konteksto aprašymo būtiną ją pareikšti ir pagrįsti. Husserlis priima pirmąjį variantą ir laikosi jo vengdamas tiesiogiai kalbėti apie kontekstą ir kreipdamas *Analizes* pasyvių gryniosios sąmonės trukmės sintezių linkme, pavyzdžiui, aprašinėdamas anticipacijos susidūrimo su patyrimu sintezę. *Analizių* metu pasirodo, kad konteksto dimensiją įmanoma aprašyti atsižvelgiant į retencijoje duotą konteksto patirties akivaizdumą. Tačiau Husserlio sekėjai Gurwitschius ir Arvidsonas, tęsdami fenomenologinius dėmesio tyrinėjimus, imasi aprašinėti konteksto dimensiją kaip tyrimo temą, tad savo pačių prieigai prie tyrimo objekto taiko antrąjį Husserlio tezės suvokimo variantą, nors sykiu skelbia dėmesio temas ir konteksto struktūros universalumą. Tai plaukia iš Gurwitschiaus nuostatos, esą, neįmanoma

konteksto aprašyti fenomenalaus laiko sąvokomis, todėl, atsisakęs Husserlio pasiūlyto atsakymo į konteksto temizavimo problemą, Gurwitschius ir jo mokinys Arvidsonas atveria savo poziciją kritikai nagrinėjamos problemos pagrindu.

Šiame straipsnyje siekta parodyti, kad, fenomenologiškai tiesiogiai temizuojant kontekstą, iš esmės pakeičiamas konteksto duoties būdas. Tai, kas temizuota dabar, jau nebėra kontekstas. Šis principas galioja ne tik juslinio stebėjimo, bet ir kalbos ar aprašymo struktūrai. Todėl fenomenologinis dėmesio konteksto aprašymas reika-

lauja strategijos, kuri nuosekliai laikytųsi temos ir konteksto struktūros universalumo nuostatos ir iš to plaukiančių išvadų. Husserlio siūlyta pasyvių ir aktyvių laikinių sintezių strategija, kaip netiesioginė prieiga prie dėmesio temos konteksto, vis dar yra nepranoktas konteksto temizavimo problemos sprendimas.

Išryškinus konteksto esmę kaip netemizuojamybę, kuri pasirodo išplėtojus Husserlio peršamą nuostatą, atveriamas konteksto neapibrėžtumas. Šis neapibrėžtumas neapibrėžtą padaro kiekvieną suvokimo aktą, kiek jis vyksta kokiame nors kontekste.

LITERATŪRA

Arvidson, S. J., 1998. Bringing Context Into Focus: Parallels in the Psychology of Attention and the Philosophy of Science. *Journal of Phenomenological Psychology* 29(1): 50–92. Leiden: Brill Academic Publishers. Prieiga internetu: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=7&sid=e622b27e-9f32-4642-b124-a81fe8ddb2e2%40sessionmgr1&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=1396790&db=a9h> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 16 d.].

Arvidson, S. J., 2006. *The Sphere of Attention: Context and Margin. Contributions to Phenomenology*. Dordrecht: Springer.

Arvidson, S. J., 2013. Restructuring Attentionality and Intentionality. *Human Studies* 36: 199–216. Dordrecht: Springer Science + Business Media B. V. Prieiga internetu: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=e622b27e-9f32-4642-b124-a81fe8ddb2e2%40sessionmgr1> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 16 d.].

Arvidson, S. J., 2014. Between Phenomenology and Psychology. *Journal of Phenomenological Psychology* 45: 146–167. Leiden: Brill. Prieiga internetu: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=609d6631-18ec-483a-93c2-3e0898e66b72%40sessionmgr1> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 19 d.].

Baumgarten, A. G., 1987. Estetika. In *Filosofijos istorijos chrestomatija*. Naujieji laikai. Vilnius: Mintis, p. 135–148.

Derrida, J., 1982. *Différance*. In *Margins of Philosophy*, Chicago: University of Chicago Press, p. 3–27. Prieiga internetu: <http://hydra.humanities.uci.edu/derrida/diff.html> [žiūrėta 2016 m. gegužės 5 d.].

Depraz, N., 2004. Where is the Phenomenology of Attention That Husserl Intended to Perform? A Pragmatic-Oriented Description of Attention. *Continental Philosophy Review*, Vol. 37. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. Prieiga internetu: <http://documents.mx/download/link/where-is-the-phenomenology-of-attention-that-husserl-intended-to-perform> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 15 d.].

Gurwitsch, A., 2010. *The Collected Works of Aron Gurwitsch 1901–1973. Volume III: The Field of Consciousness: Theme, Thematic Field, and Margin*. Dordrecht: Springer.

Hérakleitas, 1995. *Fragmentai*. Vilnius: Aidai.

Husserl, E., 1970. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Evanston: Northwestern University Press.

Husserl, E., 1976. *Ideen zu einer Reinen Phänomenologie und Phänomenologische Philosophie*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

Husserl, E., 2001. *Analysis Concerning Active and Passive Synthesis: Lectures on Transcendental Logic*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Merleau-Ponty, M., 2012. *Phenomenology of Perception*. New York: Routledge.

Merlo-Ponti, M., 1980. Suvokimo fenomenologija. *Problemos* 25: 94–106. Vilnius: VU leidykla. Priėiga internetu: <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/6282> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 17 d.].

Steinbock, A. J., 2001. *Translator's Introduction*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Waldenfels, B., 2011. *Phenomenology of the Alien: Basic Concepts*. Northwestern University Studies in Phenomenology and Existential Philosophy. Evanston: Northwestern University Press.

THE PROBLEM OF PHENOMENOLOGICAL APPROACH TO CONTEXT IN HUSSERL'S *ANALYSIS CONCERNING PASSIVE AND ACTIVE SYNTHESIS*

Ignas Šatkauskas

Abstract. Current phenomenological research describes attention as three-dimensional structure of theme, context, and margin. It is obvious that attention is no longer conceived as only pertaining to thematizing (focusing, selecting) certain data. In phenomenology of Gurwitsch and its current proponents, attention is given a role of organizing the total field of consciousness. This expansion of the notion of attention in phenomenology brought about the need to describe the dimensions of attentive consciousness beyond the point of focal attention, that is, to focus on the context. The goal of this paper is to show that in phenomenology an attempt to thematize the dimension of context faces a problem: it is impossible to thematize context without making it a theme, that is, no longer having it as the context. This problem, though having major consequences for the theory of attention, has been completely ignored in current phenomenological research on attention. This paper turns to Husserl's *Analysis Concerning Passive and Active Synthesis* to find the roots of this problem. It is shown that, in this early stage of phenomenological research of attention, the problem of thematization of context was already evident, but Husserl chose to ignore it, thus bringing about the trend of phenomenological descriptions of contextual attention done without the necessary methodological precision.

Keywords: Husserl, attention, thematization, context

Įteikta 2016 m. gegužės 5 d.